

2էֆ կրնար երեւակայել այն շանքահարիչ խոր տալանութիւնը որ զգացիմք ընտանեօք մեր շատ սիրելի Հայր Սահակին յանկարծական մահուան լուրը առնելուն:

Այս եղբրական կորուստը ոչ թէ միայն մեզի, այլ հայ ազգին համար կորուստ մ'է անփոխարինելի: Բայց վստահ ըլլանք եւ եմք ապագային համար, որ Ազգը իր ծոցէն դարձեալ պիտի ծնի Հայր Սահակներ, երբ Մխիթարեան մտքի եւ համեմարի օնախը կանգուն է. անկէ դուրս պիտի ելլեն մտքի, սրտի եւ հոգիի ազնուութիւնը ցոլացնող նոր մշակներ:

Չենք կրնար մոռնալ հանգուցեալին այն բարի, հեզ ու համբերատար ընկերակցութիւնը՝ բոլոր ազգայիններուն հանդէպ, դպրոց եւ վանք այցելութեան միջոցին. մասնաւորաբար իր անկեղծ, անաչառ եւ անշահախնդիր վարմունքը զաւակներու եւ մեզի հանդէպ:

ԿԻՐԱԿՈՍ ՍԱԳԱՅԵԱՆ եւ ԸՆՏԱՆԻՔ ԽԹԱՆԱԿՈՒԼ

Հ. Սահակի մահով՝ Մխիթարեան Ուխտը եւ հայ ժողովուրդը կը կորսնցնեն իրենց ամէնէն արժանաւոր զաւակներէն մէկը, որու կեանքն ու գործը, ինչպէս անցեալի, նոյնպէս եւ ապագայի սերունդներուն համար պիտի հանդիսանան խանդավառութեան եւ ներշնչման աղբիւր, եւ կեանքի առաջնորդ:

Լուսին

ԵՐՈՒԱՆԻ ՓԱՄՊՈՒՔԵԱՆ

Սրտի անհուն կսկիծով լսեցի մեր սիրելի Հայր Սահակին մահուան լուրը: Իր մահը մեր ամէնուս կորուստն է:

Մարտիրոս

Ա. ՏԵՐ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Հ. Սահակ Տէր Մովսէսեանի մահը շատ ազդեց իմ վրայ. նա մահաւանդ որ վերջերս դպրոցը մօտէն հանչնալու առիթը ունեցած էի: Հայր Սահակի շունչը տարիներ զգացուցաւ Սերի վարժարանէն ներս, եւ իր մահէն յետոյ իր բոլորած աշխատանքին շնորհիւ միշտ պիտի սաւառնի:

Մարտիրոս

ՍԱՐԳԻՍ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Յառով իմացայ մահուան գոյժը այնքան սիրուն է եւ յարգաւոր Հ. Սահակ վրդ. Տէր Մովսէսեանի, որուն քանի մը տարի առաջ Յառաջի մէջ հրատարակած շարք մը ազգասիրական եւ շի-

նիչ յօդուածները ա'յնքան հետաքրքրութեամբ կարդացուցան:

Անցեալ ամառ ամբողջ Ուխտաւորներս ծանօթացանք իրեն հետ: Հաշարահը դողդոջուն քայլերով եւ խանդաղատամբով սեղանէ սեղան կ'երթար ամէնուն հետ քանի մը բառ փոխանակելու:

Օրհնեալ ըլլայ իր յիշատակը:
ՀԵՐՄԻՆԷ ՄԻՍԳՃԵԱՆ

Նիս

Խոր ցաւակցութիւններս մեր շատ սիրելի Հայր Սահակին մահուան առթիւ: Լոյսերու մէջ ննջէ ու աստուածային տեսութեան արժանաւոր գերազանցորէն ազգանուէր այս մշակը:

Յ. ԳՈՒՄՐՈՒՆԵԱՆ

Գահիրէ

Պատկառելի Միաբանութեանդ լուսաւոր ջանքերէն մէկն էր հանգուցեալը. մաղթեմք որ Ամենակալը լուսաւորէ իր հոգին, Ազգին եւ Միաբանութեան տալով արժանաւոր յաջորդ մը:

ՀՐԱՆԴ Եւ ԱՆԱՀԻՏ ԲԱՄՊԱԿԵԱՆ
Ճենովա

Առանձին տոմսերով խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնեն.

ՏԵՐ Եւ ՏԻԿ. ՄԻՆԱՆԵԱՆ (Էփէնէ)
ՏԵՐ Եւ ՏԻԿ. ԷԼՄԱՅԵԱՆ (Պուլնիլը)
ՏԵՐ Եւ ՏԻԿ. ՍՈՂՈՅԵԱՆ (Փատուա)
ՃԻՐ. ՍՐՄԱՆՏ ՍԱՐԵԱՆ (Միլան)
ԲԺ. ՏՕՆԱՊԵՏ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ (Միլան)
ՊՐ. ՎԱՀԷ ԶԻՆՃԻՐԵԱՆ (Թրիեսթ)

ՅԱԻԱԿՅԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Con profondo dolore apprendiamo subitanea ed inestimabile morte perdita Reverendo e Amatissimo Padre Sahag, nostro grande educatore. La fiamma inestinguibile d'alta stima ed affetto imperituro immortalato nei nostri cuori rende il cordoglio ancor più grande. Tutti membri Associazione Allievi Marsiglia inchinansi unanimi e rispettosamente memoria incancellabile dell'uomo geniale che piange oggi nazione armena. Rispettosamente preghiamo accettare sentite condoglianze per lutto vostra Congregazione.

Presidente Associazione Ex Allievi
Sourig Exergian

Marsiglia

Apprenons décès Père Sahag ; sincères condoléances.

Association
anciens élèves de Marseille

Marseille

Au nom des pèlerins Marseillais et en mon nom personnel condoléances émues. Sit tibi terra levis in eternum.

Ferdy Abadjian

Marseille

Comité des parents des élèves envoie sincères condoléances perte cruelle regretté Père Sahag.

Presidente Hermine Feydit

Paris

Սրտի խորունկ ցաւով իմացայ Միաբանութեանդ բազմաթիւ եւ ազգասիր բոլորիս սիրելի Հայր Սահակ վարդապետ Տէր Մովսէսեանի տըխուր վախճանը մեզմէ յաւիտեական բաժանումով. ընդունեցէ՛ք ցաւակցութիւններս. Աստուած ձեր կեանքները երկարէ:

ԱԼԵԿՍԱՆԵԱՆ

Հոռոմ

Cruellement touchés décès Père Sahak, adressons sincères condoléances.

Feydit

Paris

Très touchés perte Père Sahag cordiales condoléances.

Zodian — Der Nersessian

Nice

Sincères condoléances décès Père Isaac.

Ohanian

Giroflay (S. O.)

Costernati morte improvvisa Padre Isacco, piangiamo il valente Maestro.

Dott. Mardighian

Brescia

Accomunati dolore Famiglia piangiamo perdita Maestro e grande amico.

Sergio e Bagrad Eliazarian

Bergamo

Costernati piangiamo con voi immensa perdita.

Fam. Eliazarian

Bergamo

Condoglianze tragica morte del Padre Isacco.

Fam. Gianighian

Cortina d'Ampezzo

Ի ՊԱՏԻՒ Հ. ՍԱՀԱԿ ՎՐԴ. ՏԵՐ ՄՈՎՍԵՍԵԱՆԻ

«ՀԱՅՐ ՍԱՀԱԿ»ԵԱՆ ՄՐՅԱՆԱԿ

Ողբացեալ Հ. Սահակ վրդ. Տէր Մովսէսեանի յիշատակն յաւերժացնելու համար՝ իր ձեռասուն սաներէն Բժ. Արտաշէս Միլտոնեան, Բժ. Վահրամ Մովսէսեան եւ Պր. Ղազարոս Աճէմեան (Պուլնիլը) դեղեցիկ զաղափարն յղացան հաստատելու անձեռնմխելի հիմնադրամ մը, որուն տոկոսով՝ տարուէ տարի մրցանակ տրուի Մուրատ-Ռափաէլեան Վարժարանի բարձրագոյն դասարանի աւագնէն բաժն աշակերտին, Հայոց Պատմութեան մէջ, Հ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ ՄՐՅԱՆԱԿ անունին տակ:

Վարժարանին Տեսչութիւնը հաճոյքով ընդառաջեց այդ ազնիւ զաղափարին, ստանձնելով հիմնադրամին պահպանումը եւ մրցանակի բաշխումը, որ արժէքաւոր առարկայ մը պիտի ըլլայ, եւ ոչ թէ դրամ:

Վերոյիշեալ նախկին Սաները մեր թերթին էջերով կոչ կ'ուղղեն Հ. Սահակ վրդ. ի ձեռասուն բոլոր նախկին սաներուն, սիրով մասնակցել մրցանակի հիմնադրամին:

Վեներաբլ, 2 Յունուար 1957

«ՅԱՌԱՋ»Ի ՄԵԾԱՐԱՆՔԸ

Յառաջ Օրաթերթի Յունուար 26ի թիւը ամբողջութեամբ նուիրուած էր լուսահոգի Հ. Սահակ վրդ. Տէր Մովսէսեանի յիշատակին, իբրեւ հրահրուած՝ յաջորդ օրը կատարուելիք հոգեհանգստեան պատարագին եւ ժողովրդական յարգանքին:

Յօդուածներ ստորագրած են Բարդէն Գավէդ, որ ՎԱՍՏԱԿԵՑԱԻ ԵՒ ԱՐԴ. ՀԱՆԳՅԻ խորագրին:

տակ՝ կը վերլուծէ հանդուցեալին վայելած լայն ժողովրդականութեան դադանքը: Կարպիս Մ. Ալեմաշ, ՄիսիթԱՐԻ ԿԱՆԹԵՂԸ վերնագրին տակ՝ կը ներկայացնէ լուսաւոր առկայծումներ, որոնց թերառտուերին մէջ կը դժուր դէմքը լուսահոգի վաստակաւորին: Ենովք Լաշինեան, քանդակիչ ու կուռ տողերով կը վերակոչէ ՀԱՅՐ ՍԱՀԱԿԻ ՈՒԳԻՆ, իրապաշտ դիտողութիւններով: Երեքն ալ հանդուցեալին ձեռասուն աշակերտներ, յուզումով եւ զգայուն չեղով կը բերեն յարգանքի ծաղիկներ՝ յանուն անոր հին ու նոր բոլոր աշակերտներուն: Իբրեւ թերթօն կը հրատարակուի Կ. Փոլսեանի ԶՐՈՅՑՆԵՐԻՆ՝ Հ. Սահակի հետ տեղի ունեցած հանդիպումը:

Թերթին առաջին էջին վրայ կը խօսի ինք դիւթական Հ. Սահակը, իր նկարով եւ իր անլուռ տողերով. Ո՛րձ ԴՐԻՔ, ՀԱՅԵՐ, Ո՛րձ ԴՐԻՔ...: Ու գեղեցիկ տողեր՝ օտարացումի ահագանգով:

ՄԵՆԻ ԱՓԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Այնպէս որ դործեց աննդհատ 25 տարի ի սպաս հայ մանուկին եւ հայ ժողովուրդին, տեղի ունեցաւ առաջին համաժողովրդական ցոյցը յարգանքի եւ մեծարանքի, նախաձեռնութեամբ Սամուէլ Մուրատեան վարժարանի Տեսչութեան եւ Մուրատ-Ռափայէլեանի նախկին աշակերտներու Միութեան:

Յունուար 27: Նոքրը Տամ տիւ Լիպանի մէջ հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Հ. Սահակ Վրդ. Տէր Մովսէսեանի մահուան քառասունքին առթիւ: Կը պատարագէ Փրանսայի Հայ Կաթողիկէ Համայնքին Առաջնորդ՝ Գեր. Հ. Կարապետ Թ. Ծ. Վրդ. Ամատունի, ի ներկայութեան Սեւրի Մուրատեան վարժարանի Տեսչական լրիւ կազմին, աշակերտութեան եւ բազմաթիւ ողջայիններու, բարեկամներու, որոնց մէջ յատկապէս յիշատակելի են հանդուցեալին ձեռասուն աշակերտները:

Յուլիէ եւ օգոստոսի զամբանական մը կը խօսի Հ. Պորէն Վրդ. Ճլրգեան, Ուսումնապետ Մուրատեան վարժարանին:

ԱՆՄԱՀ ՄԱՀԿԱՆԱՑՈՒՆ

«Որ մահկանացու ծնեալ, անմահ զիւրմ յիշատակ երող»: Աս էր բնարանը այն հոգեւունջ քարոզին, զոր խօսեցաւ Հ. Եղիա Վրդ. Փէշիկեան,

լուսահոգի Հ. Սահակ Վրդ. ի մահուան քառասունքին առթիւ, Վենետիկի Ս. Պաշ Եկեղեցւոյն մէջ, Փետրուար 3ին, ի ներկայութեան տեղւոյն բովանդակ հայ դադուքին եւ Մուրատ-Ռափայէլեանի աշակերտութեան:

Անմահն Պորենացիէն ըսուած այդ տողերը ի յիշատակ մեծն Ս. Սահակի, լուսաւոր յարմարեցան ամէնու սիրելի Հայր Սահակին որ անմահ է հիմա ոչ միայն երկնքի մէջ, այլ նաեւ զինք սիրող բազմահարկը աշակերտներու սրտին ու հոգիին մէջ:

Պատարագի երգեցողութիւնները կատարեց Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի աշակերտութիւնը:

ՈՒՆՏԱԻՈՐՆԵՐՈՒ ՅԱՐԳԱՆՔԸ

Փետրուար 9: Փարիզի Ազգային Տան մէջ յիշատակի երեկոյթ մը կը սարքուի, մեծարելու համար հանդուցեալ Հ. Սահակ Վրդ. ի լուսաւոր յիշատակը: Կազմակերպուած էր անցեալ տարին երուն Ս. Ղազար այցելող Ուխտաւորներուն կողմէ, նախադահութեամբ Տիար Արամ Ճինճեանի: Բազմաթիւ հայրենակիցներ, մտաւորականներ, բարեկամներ լեցուցած էին սրահը: Յարգոյ նախադահին յարգանքի տուրքէն վերջ, խօսք առած են Հ. Աւետիք Վ. Թալաթիւնեան, իբր օրուան զրխաւոր բանախօս: Յաջորդաբար Տիկին Է. Բիւզանդ: Արտասանութիւններ կատարած են Օր. Գալուշեան, դերասան Արտաշէս Գաբէթեան: Փակման խօսքը արտասանած է Գեր. Հ. Կարապետ Թ. Ծ. Վ. Ամատունի, վերակոչելով Հ. Սահակի նուիրական յիշատակը:

ՄԱՐՍԻԼԻՈՅ ԶԱՅՆԸ

Փետրուար 10: Նախաձեռնութեամբ Մարսիլիոյ Մուրատ-Ռափայէլեանի նախկին աշակերտներու Միութեան, տեղի կ'ունենայ հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգիստ՝ Հ. Սահակ Վրդ. Տէր Մովսէսեանի մահուան քառասունքին առթիւ: Կը պատարագէ տեղւոյն Հայ Կաթողիկէ ժողովրդապետը, Գեր. Զուհաճեան: Վենետիկի Մայրավանքին կողմէ, մասնաւոր հրաւերով ներկայ կ'ըլլայ Հ. Վահան Վրդ. Յովհաննէսեան, որ յուզումով կը հիւսէ դամբանական անխնջ վաստակաւորին եւ անմահ գաւառիւրակին:

L'ÉPOPEE POPULAIRE ARMÉNIENNE(*)

Pendant très longtemps, on n'a connu de l'épopée arménienne que fort peu de choses. L'historien national, Moïse de Khorèn, — qui se dit du Ve siècle, et que la critique moderne repousse, à tort ou à raison, jusqu'au VIIIe, — parle dans son «Histoire d'Arménie» de chants métriques qu'il avait lui-même entendu réciter et chanter avec accompagnement de *pampirn*, instrument de musique disparu depuis et que l'on suppose être une sorte de luth. Et des philologues perspicaces avaient réussi à isoler, dans ces citations, des passages d'origine épique.

Il convient donc, avant de poursuivre, que je fasse une digression pour vous présenter l'auteur de l'ouvrage sur lequel nous basons toutes nos hypothèses. Bien que la critique s'ingénie à le prendre en défaut, ce qui n'est pas extrêmement difficile, Moïse de Khorèn apparaît comme un historien qui s'est efforcé de consulter le plus grand nombre possible de sources et de contrôler les unes par les autres. Il fait usage d'ouvrages historiques grecs, syriaques et iraniens, il consulte les archives des temples, il ne néglige aucune documentation, fût-elle profane et de celles que l'on passe sous silence à son époque. Enfin, et c'est ce qui nous intéresse le plus, il connaît à fond la mythologie et rien de ce qui appartient aux traditions et légendes populaires ne lui est inconnu. Certes, il ne prise pas beaucoup ces épopées et légendes populaires, qu'elles soient nationales ou étrangères, mais il en parle, soit pour démontrer leur absurdité, soit à titre d'échos déformés de faits historiques dont il trouve la relation chez des historiens dignes de foi et qu'elles viennent confirmer tant bien que mal.

Voici deux petits passages qui vous permettront de vous faire une idée sur la valeur des témoignages de Moïse de Khorèn dans le domaine qui nous intéresse, c'est-à-dire pour la détection, à travers ses allusions, de l'existence d'une littérature folklorique :

« Mais de quel attrait peuvent donc être pour toi les fables impures et monstrueuses de Piourasb-Astiage et pourquoi nous fatigues-tu pour les contes inconvenants et incohérents des Perses, et surtout et bien plus au sujet de son extravagance, de sa perfide bonté première, du service que lui prêtaient les DEWS, de sa faculté de ne pas laisser trébucher

(*) Conférence donnée le 25 avril 1956 à la salle Debussy (Pleyel) sur invitation du Comité du Prix Brémont.